

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Tone (Anton) Batagelj

- **preporodovec, dobrovoljec srbske vojske, rez. major VKJ, policijski inšpektor in vodja jugoslovanske Ujke, tigrovec, pesnik in pisatelj**

Tone Batagelj je bil vrhunski častnik obveščevalne službe VKJ, ki je kot policijski obmejni komisar na Jesenicah in Rakeku izdatno podpiral začetno delovanje članov Orjune in organizacije TIGR, nazadnje pa je bil kot policijski inšpektor tudi vodja posebnega oddelka protiobveščevalne službe Ministrstva za notranje zadeve v Beogradu – Ujke.

Tone Batagelj, rez. kapetan VKJ
(Vir: *Kladivarji*, 1936, str. 281)

Moje dosedanje objave o bratih Batagelj

Toneta Batagelja sem omenil v svojih dveh knjigah in na www.vojastvo-military.si. V *Slovenski vojaški inteligenci*¹ sem ga omenil med dobrovoljci srbske vojske takole: **BATAGELJ Tone**, preporodovec, inšpektor, rezervni častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od septembra 1917 v Odesi.

Omenil sem tudi njegovega brata: **BATAGELJ Franc**, iz Šturij pri Ajdovščini, pripadnika Udarnega bataljona v Kijevu in Rdeče armade².

V knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*³ sem Toneta Batagelja omenil večkrat, in sicer:

Anton Batagelj, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah. Šlo je za izpostavljene urade, ki so bili ustanovljeni v času, ko je bil policijski minister v Beogradu dr. Anton Korošec, sicer vodja Slovenske ljudske stranke. In prav Batagelj je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejko, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala). Kasneje je bil Batagelj vodja Ujke – urada jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu. Velja še dodati, da je bil dober Batageljev znanec tudi Viktorjev brat dr. Rudolf Andrejka, saj je bil visoki uradnik policijskega ministrstva v Beogradu.

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska Ovla – politična policija s široko mrežo ovaduhov in vohunov okrepila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni mogla zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so s pomočjo ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu; odkritju so sledili znani procesi. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu poleg Antona Batagelja obtoženi (in obveščevalna dejavnost tudi dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič. Drugim vohunstva niso dokazali. Vse to je pripeljalo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, dejanski organizator dotedanega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.

Andrejka je vzdrževal tudi stike s posamezniki na pomembnih položajih v policijski in diplomatski službi. Omenil sem že Antona Batagelja, načelnika obmejnega komisariata na

¹ Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grafis Trade, Grosuplje 2005.

Milisav Sekulić, Slovenski dobrovoljci v srbski vojski 1914–1918, Vojaška zgodovina SV, št. 17, 2010, str. 7–20.

² PSBL: Franc Batagelj, tudi Radoslav Radoslavović je ostal v Sovjetski zvezi, osnoval družino (soproga Irina Mihajlovna in hči Helena) in leta 1942 padel kot kapetan Rdeče armade na zakavkaški fronti. Z bratom Tonetom sta se leta 1917 srečala v Odesi in razšla vsak na svojo stran.

³ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor 2011.

Jesenicah, da ne omenjam drugih (Maribor)⁴. Vzdrževal pa je stike z znanci, ki so odhajali v diplomatsko službo. Med njimi naj spomnim samo na dr. Janka Pretnarja, znanega jezikoslovca in podpornika orjunašev, ki je pred letom 1930 odšel na veleposlaništvo v Prago.

*V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan Adolfo Perthem obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in s posredovanjem **Antona Batagelja**.*

Batagelj Tone, Beograd, 1940

(Vir: Leksikon pisaca Jugoslavije,
Novi Sad 1972)

*V tem času je Gestapo na Koroškem odkril obveščevalno-diverzantsko organizacijo, ki jo je organiziral in vodil konzulat v Celovcu, in ki je v Gornji Štajerski in italijanskem Trbižu porušila več železniških objektov. Gestapo je sumil, da je to skupino vodil **Anton Batagelj**, s **pseudonimom** »**Milan**«, ki je kot policijski inšpektor deloval v okrilju »Ujka a.d.«, novega obveščevalnega organa ministrstva za notranje zadeve v Beogradu. In na nemško intervencijo je bil Batagelj takoj premeščen v Skopje.⁵*

Vodja Abwehra v Beogradu je bil major Karl Kraus, ki je bil formalno gospodarski svetnik v nemškem Prometnem uradu. Major Kraus je razvil obsežno agenturo. Tako je zanj delal tudi neki Eugen Zabukovšek, pribežnik iz Koroške, ki je postal prijatelj sina Antona Batagelja, enega od redkih slovenskih funkcionarjev v Ministrstvu za notranje zadeve v Beogradu, sicer obveščevalnega častnika in specialista za Tigr. Po nekaterih podatkih pa je bil vodja beograjskega Abwehra tudi Josef Matl, stotnik⁶

⁴ Predvsem je znan major **Mile Tomić**, prikriti obveščevalec VKJ, ki je služboval v Mariboru kot načelnik obmejnega policijskega komisariata, poročen z Melito Thaler, sestrično polkovnika Vladimirja Vauhnik, obveščevalko britanske mreže BBC v Zagrebu – leta 1942 so ustaši oba odkrili in likvidirali.

⁵ Avtorjeva opomba: Ko so Nemci aprila 1941 zasedli Beograd, so v obveščevalnem oddelku GŠ VKJ našli seznam 86 sodelavcev vojaške obveščevalne službe na Koroškem. Takoj so vse aretirali in po kratkem postopku postrelili, tudi kurirja konzulata Karla Široka. Gestapo pa je lahko samo zaslišal nekdanjega inšpektorja Batagelja, ki je kot častnik VKJ bil zajet v Sarajevu in poslan v nemško ujetniško taborišče (napačno je napisano, da je bil poslan v »delovno taborišče«). Gestapo je že vedel, koga je prijel!

⁶ **Josef Matl** (1897–1974), Slovenc, kapetan Abwehra, balkanolog in profesor slavistike na Univerzi v Gradcu.

Obveščevalni center v Ljubljani je ustanovil in vodil podpolkovnik Viktor Andrejka, ki je razvil izredno močno obveščevalno mrežo v Avstriji in Italiji. Z njim je sodeloval tudi **Anton Batagelj** iz civilnega protiobveščevalnega urada z imenom »Ujka a. d.« v Beogradu, prej policijski inšpektor na Jesenicah.

Toliko o dosedanjih zapisih o Tonetu Batagelju.

Najbolj verodostojne podatke o delu in življenju Toneta Batagelja je najti spominskih zapisih Marijana Breclja⁷, v knjigi dr. Jerice Vodušek Starič (v arhivih slovenske Udbe je pregledala zapisnike in zaslišanja Toneta Batagelja, ki so ohranjeni v rekonstrukciji t. i. JOS (Jugoslovanske obveščevalne službe)⁸ in drugih. Nekaj podatkov pa sem dobil tudi od potomcev, ki živijo na Reki.

Izvor rodovine, šolanje, preporodovec in sošolci

Znanih je nekaj vej Batageljev, ki izvirajo verjetno iz Furlanije. Rodbina bratov Batagelj je imela prednike v Kamnjah, zato jim tudi domačini pravijo »kamenjski Batagelji«. Potomci Toneta Batagelja oz. sina Desana živijo na Reki. O usodi Milene, hčerke Franca Batagelja v Rusiji, ni podatkov.

Tone Batagelj, sicer krščen kot Anton, se je rodil 27. decembra 1894 v Šturijah/Šturjah, ki so zdaj del Ajdovščine. Njegov oče Frančišek, tovarniški mizar, je bil poročen z Jožefo, roj. Bratina, šiviljo. Imela sta dva sinova. Kmalu po rojstvu je izgubil očeta, zato pa je tako mati morala prevzeti skrb za sinova. Štiri razrede osnovne šole je obiskoval v Šturijah, nato pa je šolanje nadaljeval na nemški gimnaziji v Gorici⁹, kjer je končal 5 razredov. Po priporočilu domačega župnika Janeta Kramarja je bil kot reven dijak sprejet v Alojzijevišče, katoliški internat, ki so ga med leti 1891/92 ustanovili slovenski duhovniki na Goriškem¹⁰. Po sporu s katehetom je zadnji razred obiskoval leta 1914 v Ljubljani, kjer je tudi opravil maturo.

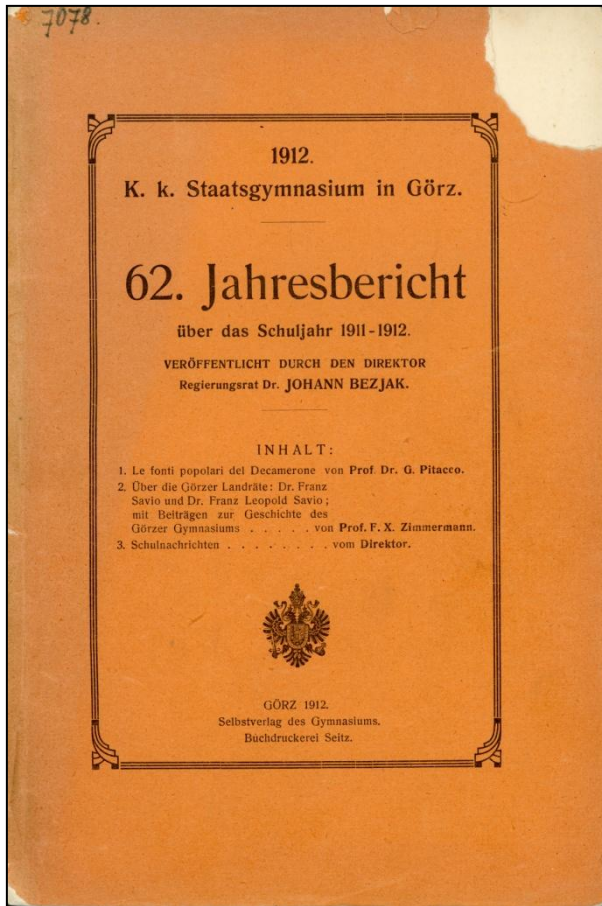

⁷ Marijan Breclj, *Batagelj Anton*, Ajdovski tekstilec št. 1–2, Ajdovščina, 1972; *Ob spominu na Toneta Batagelja*, Primorski dnevnik št. 3, Trst 1975, *Primorski pesnik T. Batagelj je premalo znan naši javnosti*, Nedeljski Primorski dnevnik, Koper št. 40, 1980 in v nadaljevanju *Spomini pesnika Toneta Batagelja odkrivajo marsikatero goriško posebnost*, Nedeljski Primorski dnevnik št. 46, Koper, 1980 (obe nadaljevanji sta izredno dragoceni zaradi *avtobiografije* Antona Batagelja, 28. 8. 1961).

⁸ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938-1942*, Ljubljana, 2002, samozaložba, številne opombe. Vir: ARS III, ZA 405–13, Zaslišanja oseb o JOS.

⁹ Pavel Plesničar, *Ajdovščina, pogled v njeno preteklost*, PA Nova Gorica 1997, str. 177.

¹⁰ Anton Prinčič, *Koledar CMD*, Gorica 1993.

Nemška državna gimnazija v Gorici, V. b, 1912
(Vir: Slovenski šolski muzej, Ljubljana, str. 66, 2015)

Med dijaki goriške gimnazije, večinoma so bili Slovenci, je bil Tone Batagelj član Preporoda, tudi v Ljubljani. Največ se je družil s sošolci Marijem Kogojem, Antonom Gojmirjem Kosom in Stanislavom Kosovelom. No, družil se je tudi s starejšimi dijaki, preporodovci, Dolfom/Adolfom Ivančičem, Francetom Bevkom, verjetno pa tudi z Jožefom Gabrščkom.

Rezervni častnik avstro-ogrske vojske, ruski vojni ujetnik srbski dobrovoljec in rezervni major Vojske Kraljevine Jugoslavije

Takoj po začetku 1. svetovne vojne je bil vpoklican v 97. tržaški pehotni polk in končal šolo za rezervne pehotne častnike. Bil je politično sumljiv, zato je bil v začetku spomladi 1915 premeščen v 78. osiješki pehotni polk in poleti istega leta že poslan na rusko fronto. Ker se preporodovci po svoji prisegi niso hoteli boriti proti slovanskim bratom, je tudi Tone Batagelj izkoristil prvo priložnost in prešel s svojo četo na rusko stran. To se je zgodilo med veliko rusko ofenzivo, ki jo je uspešno vodil ruski general Aleksej Brusilov, poveljnik ruske Jugo-zahodne armade od maja do septembra 1916 na ozemlju današnje Ukrajine in Karpatov proti 4. armadi AOV, kateri je poveljeval nadvojvoda Ferdinand. Tako je Tone Batagelj julija 1916 postal vojni ujetnik ruske carske vojske. Vendar ne za

dolgo, kajti že istega meseca je v Odesi stopil med dobrovoljce srbske oz. jugoslovanske vojske, 27. 9. 1917 pa v 6. polk 2. srbske dobrovoljske divizije. Moral je priseči srbskemu kralju Aleksandru in sprejeti srbsko državljanstvo (mnogi desidenti, ki jih je vodil Pavel Golia so prav to zavrnilo). Zaradi dezerterstva ga je avstro-ogrsko vojaško sodišče že pred tem obsodilo na smrt.

Njegov brat Franc, s katerim sta se srečala v Odesi, je postal pripadnik Udarnega bataljona v Kijevu in zatem tudi Rdeče armade. V Odesi je srečal tudi pesnika Pavla Golio, ki je postal vodja slovenskih disidentov, pozneje pa je prešel na sovjetsko stran.

Doživel je februarско in oktobrsko revolucijo 1917. Kot častnik 6. polka 2. srbske dobrovoljske divizije je od 27. 9. 1917 sodeloval v bojih na romunski fronti, nato pa je težko zbolel za zlatenico, skorbutom in krvavo grižo ter se je zdravil v Harkovu in Volčansku. Šele januarja 1918 je bil iz Odese kot pripadnik 545. dopolnilnega bataljona poslan na solunsko fronto, vendar so jih v Murmansku zahodni zavezniki hoteli zadržati in poslati proti novi sovjetski vojski. Zaradi upora so jih nazadnje vendarle prepeljali z ladjo v Solun. Med glavnimi uporniki v Murmansku je bil tudi Tone Batagelj.

Na solunski fronti je kot dobrovoljec in rez. poročnik 23. pehotnega polka Jugoslovanske divizije sodeloval pri preboju solunske fronte in zmagovitem pohodu do Beograda. Kot solunec je bil odlikovan z redom belega orla 5. stopnje. Oktobra 1920 je bil demobiliziran v činu rezervnega pehotnega poročnika.

Pravnik in državni uradnik v Kraljevini Jugoslaviji, policijski komisar in inšpektor

Zaprosil je za štipendijo za študij medicine na Češkem, vendar je bil zavrnjen. Na Primorsko se ni mogel vrniti, pa tudi drugje ni dobil službe. Šele aprila 1921 je dobil službo pri Dalmatinski pokrajinski vladi v Splitu, v uradu za socialne zadeve.

Jeseni 1920 se je vpisal na pravno fakulteto v Zagrebu in leta 1925 diplomiral.

Kot rezervni častnik obveščevalne službe VKJ je avgusta 1921 prešel v policijsko službo in v začetku služboval kot začasni pomočnik obmejnega komisarja na Jesenicah. Kmalu zatem je napredoval na položaj obmejnega (policijskega) komisarja in ostal na tej dolžnosti – razen dveh mesecev, ko je bil kazensko premeščen na Rakek – do leta 1930. V tem času je znatno podpiral ilegalno delovanje članov Orjune, po letu 1928 pa tudi člane organizacije TIGR, zlasti pri prehajanju meje, prenašanju propagandnega materiala, orožja in eksploziva. Ivan Regent navaja¹¹, da je na Jesenicah »s posredovanjem tovariša Rejca pomagal slovenskim in italijanskim komunistom pri ilegalnem prehajanju meje in vzpostavljanju zveze med Italijo s Parizom preko Jugoslavije«. Neposredno je sodeloval z obveščevalnim centrom VKJ v Ljubljani in kot prizadeven vojaški obveščevalec zasnoval dokaj široko mreže tajnih sodelavcev med svojimi primorskimi rojaki, kar pa seveda ni ostalo prikrito italijanski Ovri. Zato je bil že leta 1930 na prvem tržaškem procesu v

¹¹ Ivan Regent, *Spomini*, Cankarjeva založba, 1967, Ljubljana, str. 184.

odsotnosti obsojen za dokazano vohunsko dejavnost. Zaradi tega in pritiska italijanske diplomatske službe je Tone Batagelj moral zapustiti Jesenice.

Med letoma 1930–1932 je bil inšpektor na notranjem ministrstvu v Beogradu, v letih 1933–1939 pa je služboval v banskih upravah v Ljubljani, Sarajevu, Novem Sadu in Skopju. Vseskozi ga je spremljala italijanska Ovla.

Pri svojem delu je bil zelo uspešen, saj je vseskozi neposredno sodeloval z obveščevalno službo VKJ. Vsekakor pa je pri odkrivanju nemške in italijanske agenture sodeloval tudi s tujimi varnostnimi organi, predvsem z britansko MIS oz. SOE. Podatke o tem bi prav gotovo našli v britanskih arhivih.

Domnevam, da je Batagelj tudi v novi službi v Beogradu s pomočjo tajnih sodelavcev iz organizacije TIGR aktivno deloval prav proti italijanski Ovla. V mislih imam predvsem njegovega primorskega rojaka in gimnazijskega znanca Jožefa Gabrščka, ki je tudi leta 1936 deloval kot dvojnik proti italijanskemu ambasadorju v Beogradu (poslal obširno »poročilo« o delovanju organizacije TIGR), kar so mnogi napačno ocenjevali, da je šlo za vohunsko poročilo. Nazadnje je bil Tone Batagelj postavljen za vodjo posebnega protiobveščevalnega oddelka, neposredno podrejenega notranjemu ministru!

Vodja Ujke – posebnega oddelka protiobveščevalne službe za nadzorovanje diplomatskih predstavnikov v Beogradu

Obveščevalno-varnostni sistem Kraljevine Jugoslavije¹² je bil podoben drugim evropskim, posebno francoskemu, kar je bila posledica tradicionalnih vezi med Francijo in Srbijo, predvsem pa šolanja potrebnih kadrov – »francoskih dijakov«, ki so po letu 1919 tudi zavzeli vodilna mesta v državni upravi in vojski. Sistem pa je bil neučinkovit, saj ni bil centraliziran. Namreč, obveščevalno-varnostni sistem sta tvorila dva dokaj ločena podsistema, in sicer: **Ministrstvo za vojsko in mornarico** s tremi resorji: Vojaško obveščevalno službo, Protiobveščevalno službo in Oddelkom za šifrantsko službo ter **Ministrstvo za notranje zadeve** s Politično policijo in Civilno protiobveščevalno službo. Orožništvo (žandarmerija) je bilo izvršni organ notranje in javne varnosti, podrejeno vojski.

Ker so naloge notranje varnosti spadale pod policijsko ministrstvo, je bilo to sestavljeno iz dveh direktij – Direktije javne varnosti in Direktije nacionalne (državne) varnosti.

Direkcija nacionalne (državne) varnosti je imela tri oddelke: političnega, obveščevalnega in varnostnega.

Glavni je bil Politični oddelek – to je bil centralni organ tajne (politične) policije, ki je imel v svoji sestavi odseke za kontrolo obveščevalnih služb, za kontrolo združenj in društev ter za kontrolo časopisov in tiskarn.

¹² Milan V. Petković, *Obaveštajci Jugoslavije 1918–1946*, Beograd 2008.

Politični oddelek je bil najmočnejši del tajne policije, saj so bili njegovi uradi razporejeni po celi državi, ker so imeli tudi naloge preiskovalnih organov, spremljanje sumljivih oseb, kontrole in podobno.

Specialni obveščevalni oddelek je dejansko opravljal protiobveščevalne naloge politične policije in je imel pet referatov: bolgarsko-albanskega, italijanskega, nemškega in za »ostale« države.

Varnostni oddelek je opravljal analitične naloge in na terenu vodil dosjeje sumljivih oseb, kopije teh pa so se nahajale v Centralni kartoteki politične policije v Beogradu.

Poleg tega so v Ministrstvu za policijo obstajali »specialni svetovalci«, ki so imeli široka pooblastila. Najbolj znan je bil Dragoljub Jovanović - Dragi, sicer šef politične policije Srbije, tudi nemški agent, ki je bil večkrat poslan v Dravsko banovino. Po njegovih »inšpekcijah« so bili premeščeni oz. odstavljeni Tone Batagelj kot obmejni policijski komisar na Jesenicah, polkovnik Viktor Andrejka, načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, in mnogi drugi.

Potrebno je tudi dodati, da je kraljev Namestnik princ Pavel imel svojo dvorno obveščevalno službo, ki jo je vodil general Petar Živković, sicer izkušen vojaški obveščevalec. Na zvezi je imel ugledne osebe in strankarske prvake, zato je na določen način vplival tudi na politično življenje v državi. Menda je imel tudi precejšen vpliv na pisanje uglednih časopisov.

Poseben vpliv je imela seveda politična policija v Beogradu. Vodil ~~vodil~~-jo je omenjeni Dragoljub Jovanović, ki je predvsem nadzorovala komuniste in predstavnike opozicije, zanemarjala pa je druge naloge¹³.

V takšnih razmerah je v začetku 1940 novi minister policije Stanoje Mihaldžić, nekdanji podban in šef zagrebške policije, zaradi izbruha 2. svetovne vojne in prihoda številnih nemških in italijanskih vohunov v Beograd, ustanovil poseben oddelek «O», neposredno podrejen njemu osebno, položaj vodje pa je ponudil izkušenemu protiobveščevalcu Tonetu Batagelju. To je bil urad za boj zoper nacistično propagando v Beogradu.

Po priporočilu Alberta Rejca, vodje TIGR-a, je Tone Batagelj sprejel ponujeno dolžnost, za svoja pomočnika pa izbral brata Franja in Marjana Ujčiča, višja policijska inšpektorja¹⁴. Zaradi popolnega prikrievanja svojega delovanja, so ustanovili t. i. »fasadno« veletrgovsko podjetje z žitom pod imenom Ujka (po Marjanu Ujčiču – Ujki), ki je imelo pisarne poleg Jadransko-podonavske banke v Beogradu. Za tajnico Ujke je postavil svojo preizkušeno sodelavko Elo Potočnik, verjetno tudi tigrovko (pri njej se je v Beogradu skrival Albert Rejec, vodja organizacije TIGR). S širokim izborom tajnih sodelavcev na vseh izpostavljenih mestih so operativci Ujke kmalu vzpostavili nadzor nad delovanjem nemške in italijanske obveščevalne službe, predvsem pa njihovih diplomatskih predstavnikov v

¹³ Po kapitulaciji aprila 1941 je beograjska politična policija skoraj v celoti prešla pod nemško upravo, del vojaške obveščevalne službe pa je prešel na četniško stran generala Draže Mihailovića oz. begunske vlade v Londonu.

¹⁴ Franjo Ujčič je bil pred tem policijski ataše v Berlinu. Oba brata so Nemci zaprli in zasliševali. Franjo je bil po osvoboditvi likvidiran, ker je Ozna našla nemški zapisnik, kjer se je »hvalil« o sodelovanju z Ljotićem.

Beogradu. Poročila je minister Mihaldžić dostavljal neposredno knezu Pavlu, kraljevemu N/amestniku, ta pa svojim britanskim prijateljem!

Vendar pa je bilo formalno delovanje Ujke **kratkotrajno!** Namreč, na silovite pritiske nemške in italijanske diplomacije je bila Ujka že 10. 5. 1940 ukinjena, glavni vodje pa premeščeni iz Beograda. Tako je bil Tone Batagelj poslan v Skopje, Marjan Ujčić v Sarajevo in Franjo Ujčić v Banjaluko. **Ker pa je večina tajnih sodelavcev ostala na svojih mestih, lahko rečemo, da je Ujka delovala še v naprej, tokrat seveda pod vodstvom britanskih obveščevalcev.**

Med okupacijo Nemci in njihovi kvislingi niso delali večje razlike med nasprotniki. Nekateri obveščevalci so se odločali za t. i. »dvojne igre«, saj so bili izpostavljeni posebnim razmeram. Mnogi pa so se odločali po svojem prepričanju. Namreč, glavni vodje so bili v nemškem ujetništvu (Slekovec, Batagelj in drugi), izpostavljeni pritiskom in trpinčenju, po drugi strani pa so Nemci našli nekaj seznamov tajnih sodelavcev ... Samo v Beogradu je bilo likvidiranih okrog 600 ljudi!

Preostale sodelavce tajnih služb Kraljevine Jugoslavije, tudi člane organizacije TIGR, so po osvoboditvi organi Ozne in Kosa obravnavali dokaj sektaško in kruto: kdor ni priznal »sodelovanja z britansko obveščevalno službo«, je bil navadno likvidiran!

Mnogi so seveda ne samo priznali sodelovanje s tujo obveščevalno službo, temveč so tudi pristali na sodelovanje, čeprav nekateri s figo v žepu. Namreč, zaradi zbiranja podatkov in rekonstrukcij o delovanju tujih obveščevalnih služb so organi Ozne kasneje Udbe, mnogim obveščevalcem ponudili sodelovanje pri sestavljanju teh rekonstrukcij, s tem, da so jim oprostili kazenski pregon¹⁵. To se je zgodilo tudi Tonetu Batagelju. Njegova zaslišanja na Udbi si zainteresirani raziskovalci lahko ogledajo v ARS. Podobno velja za Alberta Rejca, vodjo organizacije TIGR, Draga Slekovca, predzadnjega načelnika ObC VKJ v Ljubljani (jaz sem jih prebral samo delno) in druge.

Vojaške vaje, mobilizacija in nemško ujetništvo (1941–45)

Čeprav je bil kazensko premeščen v Skopje, je bil Tone Batagelj s posebnim nalogom Dragiše Cvetkovića, predsednika tedanje vlade v Beogradu, poslan na 6-mesečne vojaške vaje v Djakovico. Po končanih vajah je nastopil bolniški dopust in ni opdšel v Skopje. Dne 27. 3. 1941 je bil ponovno postavljen za inšpektorja notranjega ministrstva v Beogradu.

Dne 6. 4. 1941 je bil mobiliziran kot rezervni major VKJ, vendar zaradi hitrega nemškega prodora v Makedonijo, ni mogel priti na mobilizacijsko mesto v Skopju, temveč je krenil za svojo enoto, ki se je umikala proti Bosni. Na tej poti so ga 21. 4. 1941 zajeli ustaši in izročili Nemcem, ki so ga takoj poslali v ujetniška taborišča v Nemčiji. Gestapovci so seveda kmalu izvedeli, koga so ujeli.

Do poletja 1943 je bil v ujetniških taboriščih v Annaburgu in Nürnbergu, kjer je bil nekaj časa tudi tolmač. V tem taborišču so imeli Nemci zaprte zajete obveščevalce in višje

---

¹⁵ Glavni gestapovci v Sloveniji, obsojeni na smrtne kazni, so še nekaj let po obsodbi »sodelovali« pri teh rekonstrukcijah, zato sem osebno do istih dokaj zadržan.

častnike VKJ¹⁶, ki so jih pripadniki Gestapa in italijanske Ovre temeljito zasliševali, psihično in fizično trpinčili, prisiljevali k tajnemu sodelovanju in podobno. Ker Tone Batagelj ni hotel pristati na sodelovanje, je bil premeščen v kazensko taborišče v Strassburg.

Proti koncu leta 1944, ko so zavezniki začeli izvajati zaključne operacije, so Nemci začeli premeščati ujetniška in nekatera druga taborišča v t. i. »uničevalnih« pohodih, na katerih je polovica omagala. Tako so tudi vojaške ujetnike iz Strassburga najprej premestili v Barkenbrügge v Pomeranijo, januarja 1945 pa so jih zaradi pritiska Rdeče armade premestili v Alexisdorf na holandsko-nemško mejo, marca 1945 pa v notranjost Nemčije do Fallingbostela, kjer so bili 14. 4. 1945 osvobojeni. Te pohode so vzdržali samo najbolj odporni.

Vrnitev v Beograd, upokojitev, zaslišanja na Udbi in nastanitev v okolici Opatije

Tone Batagelj se je vrnil v Beograd 14. avgusta 1945. Zaradi načetega zdravja je 14. 1. 1946 zaprosil za upokojitev. Do upokojitve je prejemal državno pomoč; v tem času je deloval kot kulturni referent v SKPD »Franc Rozman« in kot član odbora mestne četrti.

Kljub bolezni je junija 1946 nastopil službo kot pravni referent v Direkciji tovarne konzerv v Izoli. Domnevam, da sta ga v tem času intenzivno zasliševali hrvaška in slovenska Udba, podobno kot se je to dogajalo z drugimi funkcionarji obveščevalnih služb Kraljevine Jugoslavije, ki so se vrnil iz nemškega ujetništva¹⁷.

Zaradi zdravstvenih razlogov se je naslednje leto nastanil v Opatiji, kjer sta s soprogo živela v majhni hotelski sobi. No, kmalu zatem se je preselil v vas Matulje, ker je, po oglasu zamenjal s svojo hišo v Beogradu; pozneje se je preselil v Volosko. Tudi v Opatiji je bil aktiven v kulturnem življenju. Tako je ustanovil mestno knjižnico in bil prosvetni referent mestne sindikalne organizacije

Pesnik in pisatelj

Andrej Perne, mladinski pesnik in učitelj je Toneta Batagelja že v osnovni šoli navdušil za pesništvo in življenje v naravi. Tako je kot dijak začel pisati pesmice in objavljati v revijah *Angeljček* (1910), v *Zori*, *Mentorju* in *Slovanu*. Jeseni 1913, ko je prišel v Ljubljano, ga je Oton Župančič pohvalil kot nadobudnega pesnika in povabil k sodelovanju v *Slovanu*. V ujetniškem obdobju v Rusiji je mnogo ustvarjal, vendar je dva zvezka pesmi izgubil. Po 1. svetovni vojni je objavljali v *Ljubljanskem zvonu*, *Mladiki*, *Novem rodu*, po letu 1945 pa v *Razgledih*, *Cicibanu* in *Tovarišu*.

¹⁶ Podobno usodo je doživljal tudi podpolkovnik Dragotin Slekovec, predzadnji načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, ki je organom Udbe Slovenije podrobno opisal, kako so potekala gestapovska zasliševanja, na katerih so sodelovali tudi operativci Ovre.

¹⁷ Jerca Vodušek Starič v že omenjeni knjigi na str. 29 navaja, da je Tone Batagelj posredoval Udbi številne podatke.

Njegove pesmi so predvsem ljubezenske narave. Pisal je tudi krajšo prozo (basni). Uporabljal je psevdonime: Dimitrijevič Fedja, Bratina R., okrajšavo A. B., in vzdevek »Batagelj Nino« (od italijanskega Antonino). Zanimivo je tudi, da si je Batagelj zaman prizadeval, da bi ga sprejeli v Društvo slovenskih pisateljev, četudi se je ukvarjal s književnim delom in imel tesne stike z znanimi slovenskimi pesniki in ustvarjalci: Francetom Bevkom, Alojzom Gradnikom, Angelom Cerkvenikom, Stanetom Kosovelom, Danilom Lokarjem in drugimi.

Zanimivo pa je, da so leksikografi pozabili na zajetni zbornik *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918*, ki je izšel 1936 v Ljubljani. V njem se je na str. 281 predstavil tudi Tone Batagelj kot kapetan VKJ in »inspektor notranjega ministrstva« ter obenem objavil pesem iz leta 1916 *Na grobu prijatelja*. V zborniku so objavljene še njegove druge pesmi: *V napadu* in *Slovan* (str. 311), *Apokaliptični jezdeci* (578), *Zimski gozd, 1916* (608) in *Sanje* (786).

Predstavljam osrednjo pesem na avtorjevi strani:

Na grobu prijatelja

*Na polju meglenem samotna, kot misel,
brez križa, brez cvetja gomila stoji,
le črn gavran bil nad njo je obvisel,
visi tam teman in golči:*

*»Mlad, mlad, mlad,
živel bi še rad,
a za vsakega ni –
zato tu leži!«*

*Ni križa, ni cvetja, samotna – kot misel,
ki v mozgu drhtečem kot mraz gomazi,
je slutnja – kot ptič, ki je v zraku obvisel,
in veter, ki preko gomile beži.*

Drugi dobrovoljci so v svojih člankih omenjali tudi Toneta Batagelja. Naj navedem nekaj spominskih drobcev: 25. 9. 1917 v Odesi pristopili v 6. polk 2. dobrovoljske divizije Vojske Kraljevina Srbije, prisegli kralju Aleksandru in sprejeli srbsko državljanstvo: Batagelj, Jaka Avšič, Pelan, Perič, Zaplotnik in Prinčič, nazadnje s 545. dopolnilnim bataljonom iz Murmanska preko Anglije in Francije prepeljani v Solun – Batagelj, Rustja, Arko, Gorišek, Lorger, Gregorič in Tolazzi.

»Solunaši« pač! Tudi »solunci«!

Družinsko življenje, znanci in prijatelji

Tone Batagelj se je leta 1921 v Ljubljani poročil z Vladko roj. Sevar, Rusinjo, s katero je imel sina Desana. Umrla je 18. 1. 1930 v Ljubljani. Drugič se je poročil z Marijo Bakarić, ki je bila jehovske vere.

Vir: Jutro, Ljubljana, 20. 1. 1930

V Beogradu je imel svojo hišo. Po vrnitvi iz nemškega ujetništva leta 1945 jo je zamenjal po oglasu s primerno hišo ob morju – v okolici Opatije (Matulje, potem Volosko), predvsem zaradi zdravja.

Bil je zelo družaben človek in dober pevec. Ukvarjal se je tudi s filatelijo. Tekoče je govoril nemško in rusko, dobro pa tudi italijansko in francosko, le angleščine ni obvladal.

Zaradi bolezni in oskrbe ga je sin Desan leta 1970 pripeljal v Ljubljano v dom ostarelih na Bokalcih. Po hudi bolezni je 10. 12. 1974 umrl v ljubljanski bolnici. Pokopan je v Opatiji.

Imel je številne prijatelje in znance. Nadvse rad se je srečeval z nekdanjimi tigrovci.

Iz spominov Zore Tusulin - Ausec vemo, da je občasno prihajal na Reko, kjer je prirejala literarna srečanja slovenskih pesnikov in pisateljev. Namreč, Zora Tusulin je bila partnerica Jožefa Gabrščka, znanega orjunaša, tigrovca in dvojnika VKJ, ki je od leta 1929 živel in deloval v Beogradu, pa so se prav gotovo tudi dobro poznali. Poleg tega je bil Tone Batagelj tudi pesnik in pisec krajših proznih del. V spletnem leksikonu Primorci.si je bil predstavljen samo kot »pesnik in pisatelj«¹⁸, kar pa ni prav, saj je bil predvsem policijski komisar in inšpektor, pa tudi rezervni častnik in obveščevalec VKJ.

Zora Tusulin – Ausec

(Vir: arhiv KPD Bazovica, Reka)

Hinko Žabkar¹⁹, intendantski polkovnik na službi v GŠ VKJ, je bil v Beogradu in pozneje v Kranju dober prijatelj s Tonetom Batageljem, policijskim inšpektorjem na Jesenicah in

¹⁸ Viri:

Primorski slovenski biografski leksikon. Snopič 2. Gorica 1975, str 45.

Brecelj, Marijan: *Primorski pesnik T. Batagelj je premalo znan naši javnosti*. Primorski dnevnik, štev. 40.

Kranjc, Marijan F.: *Legendarni slovenski obveščevalci*. Maribor 2011, str. 70-71.

Gradnik, Alojz: *Zbrana dela V.*, Ljubljana 2008, str. 514; 577.

¹⁹ Vir, ustni (pridobljeno februarja 2016): Prof. dr. Anton Žabkar, kapitan SV, sin Hinka Žabkarja, polkovnika VKJ. Toneta Batagelja je poznal še kot otrok v Beogradu, ko mu je dal večje število ovojníc z zelo redkimi znamkami (otoške države, kolonije in podobno). Nazadnje ga je srečal okrog leta 1958 v Kranju. Žabkarjevi so ga obiskovali v domu na Bokalcih.

pozneje v Beogradu, kjer se je javno predstavljal kot uslužbenec glavne carinske uprave. Na Jesenicah se je družil z Jožetom Žabkarjem, Hinkovim bratom, lekarnarjem in županom, ki je bil poročen z Batageljevo znanko Justino Sardoč iz Gorice, menda članico organizacije TIGR. Imela sta sina dr. Jožeta Žabkarja, teologa – nadškofa in uglednega vatikanskega diplomata (papeški nuncij v skandinavskih državah).

Namesto zaključka

Tone Batagelj je svojo avtobiografijo zaključil z besedami:

*Od upokojitve dalje se večinoma bavim s književnostjo. Sodelujem v mladinskih mesečnikih in otroških časopisnih prilogah. Poglobljanje v lepo književnost mi je odprlo široke horizonte in utrdilo prepričanje, da je **človek povsod in vedno željan tople lepe besede, miru in sreče**. Vedno me je privlačila narodna pesem. Ko mi je srce prazno in željno lepe domače besede, se zatekam v to zakladnico ljudske modrosti in lepote in zopet najdem ravnotežje.*

Naj zaključim: Tone Batagelj je skoraj pozabljen kot velik podpornik organizacije TIGR in kot uspešen obveščevalec VKJ, nazadnje pa tudi kot vodja posebnega oddelka protiobveščevalne službe Kraljevine Jugoslavije – Ujke. Žal o njem ni napisana nobena monografija, ohranjeni so samo drobcji iz njegovih zaslišanj v arhivih slovenske Udbe²⁰.

Nekaj spominov so sicer ohranili nekdanji srbski dobrovoljci – kladivarji, no, pa tudi pesniki. Moja zaključna misel je zato malce nenavadna: tudi pesniki so lahko dobri obveščevalci! Ali pa obratno!

Seveda, Tone Batagelj je bil vedno vneti preporodovec, tigrovec, obveščevalec in pesnik – primorski junak!

---

²⁰ ARS III, ZA 405 – 13, *Zaslišanja oseb o JOS*.